

Herstel van fijnmazig landschap

10

Dec 2018

De Groene Verdieping

GOED BEHEERDE HOUTWAL FOTO: WILLEM HEMDEMAN

Tekst: Frans Bosscher

In 2013 publiceerde Landschap Overijssel de eerste editie van 'De staat van ons landschap'. Het gaat niet goed, luidde de conclusie. Het onderzoek naar het landschap is sindsdien doorgegaan. De vinger blijft aan de pols. Over vijf jaar komt de volgende editie uit. Een tussenstand.

Het gaat sluipenderwijs. Een eeuwenoude houtwal wordt smaller en smaller en is ineens niet meer dan een boomsingel. En een poos later zijn er van die singel nog maar een paar bomen over. Ze staan als stoere, solitaire bomen in een grote grasvlakte. Maar weer een paar jaar later zijn ook die knoesten verdwenen. Een leeg, stil landschap is wat er achter blijft.

Zo gaat het met greppels, sloten, hagen, heggen, poelen en al die andere elementen die ons landschap smoel geven en die maken dat we ons landschap als 'thuis' ervaren. Dat netwerk van groene en blauwe elementen in het landschap zorgt bovendien voor veel biodiversiteit, want in de variatie aan elementen en vooral ook in de overgangen, vinden veel planten en dieren voedsel, rust en de mogelijkheid door het landschap te trekken. Als je kaarten van honderd jaar geleden vergelijkt met die van nu, dringt pas goed door wat we kwijt zijn geraakt. Een

kleinschalig landschap, in vele honderden jaren tot stand gekomen in de wisselwerking tussen mens en natuur, maakt plaats voor een eenvormig landschap met veel uitgestrektheid. Dat gaat nu wel langzamer dan ten tijde van de grootschalige ruilverkavelingen, maar vergroving verdringt nog steeds fijnmazigheid. Daarmee raken we erfgoed kwijt. Elke houtwal die verdwijnt, betekent dat er weer een bladzijde uit ons geschiedenisboek én uit ons biologieboek verdwijnt.

OUDE HOUTWAL VERANDERD IN EIKENLAAN FOTO: MARK ZEKHUIS

Op onderstaande historische kaarten van Weerselo is duidelijk te zien dat landschapselementen de afgelopen jaren zijn afgenomen. Dit is een typisch esdorpenlandschap met heidevelden en woeste gronden ver van het dorp. Hier werden vroeger schapen gehoed en werd turf gestoken. Landschapselementen waren een vanzelfsprekend onderdeel van dit landschap en dienden vele doeleinden.

1925

1955

2000

Objectieve analyse

Maar hoeveel landschapselementen zijn er nu daadwerkelijk verdwenen? Waar is dat gebeurd? Gaat de achteruitgang door of is er ook sprake van vooruitgang? Sinds een aantal jaren inventariseert Landschap Overijssel de hele provincie om op deze vragen antwoord te geven. Dat gebeurt volgens objectieve methoden. In de analyse kijken de onderzoekers:

- naar het oppervlakte-aandeel van groene landschapselementen in Overijssel.
- naar de aanwezigheid en kwaliteit van individuele elementen.

Om te beoordelen of er sprake is van verandering in het oppervlakte-aandeel van landschapselementen zijn met behulp van het Kadaster recente topografische kaarten vergeleken met die van 2003. Voor de individuele

landschapselementen werkt Landschap Overijssel met een inventarisatiemethode die is gemaakt samen met LandschappenNL. In dit Meetnet Agrarisch Cultuurlandschap worden kleine landschapselementen beoordeeld op onder andere vitaliteit, bedreigingen en staat van onderhoud. In zeventien meetnetgebieden van zo'n 400 hectare verspreid over de provincie wordt nauwgezet in kaart gebracht hoe het er met de landschapselementen voor staat.

Achteruitgang gaat door

In 2013 was de eerste ronde analyses klaar. De conclusie was helder: de staat van het landschap in Overijssel is onvoldoende. De fijnmazigheid van het groenblauwe netwerk neemt af. Sinds 1900 is de totale oppervlakte met 42 procent afgenomen. Uit de nieuwste cijfers blijkt dat de totale oppervlakte groen sinds 2012 niet verder meer is afgenomen, maar dat het aantal en de kwaliteit van vooral de lijnvormige elementen nog steeds onder druk staan. Omdat dat vaak de meest karakteristieke elementen in het landschap zijn, zien we het landschap nog steeds versralen. Tel daarbij op de afname van het oppervlak aan blauwe elementen (sloten en greppels) - sinds 2003 een afname van 8 procent - en je ziet een provincie voor je met natuurgebieden gelegen in enorme arealen leeg landschap.

Wat verder opvalt, is dat de staat van onderhoud van de groene landschapselementen, met name van houtwallen en singels, ver onder de maat is. Meer dan zestig procent moet op korte termijn onder handen genomen worden, een kwart zelfs binnen een jaar. Met name houtwallen en singels staan onder druk. Ze worden niet uitgerasterd, waardoor vee en zware machines wortels en stammen beschadigen. Er zijn drie grote bedreigingen vastgesteld: verwaarlozing (in 55 procent van de gevallen), verdrukking door vee (19 procent) en overmatige voedselrijkdom (16 procent).

HOUTWAL DIE IN SINGEL VERANDERD FOTO: MARK ZEKHUIS

HOUTWAL, SLECHT ONDERHOUDEN FOTO: RIND VAN DER PLOEG

GOED BEHEERDE HOUTWAL FOTO: MARK ZEKHUIS

Functie en kennis verdwenen

Martin Degen, veldadviseur bij Landschap Overijssel, ziet het voor z'n ogen gebeuren. In de 25 jaar dat hij werkzaam is als veldadviseur in Twente ziet hij dagelijks de verwaarloosde en afgetakelde houtwallen en boomsingels. "Het komt ook doordat de kennis over het beheer verdwijnt. Vroeger hadden houtwallen en singels een functie. Ze leverden brand- en timmerhout. Om de 15 jaar gingen de bomen eraf, waardoor je heel gevarieerde wallen en singels had, met veel ondergroei. Maar deze 'nutsfunctie' is er niet meer. Daarmee is de kennis over het beheer ook verdwenen." Gezien de druk in de landbouw om zoveel mogelijk te produceren tegen zo laag mogelijke kosten zijn behoud en beheer van kleine landschapselementen niet de eerste prioriteit. Het vergroten van percelen wel. Bomen staan dan alleen maar in de weg. Het versoepelen van gemeentelijke regels voor het kappen van bomen is in deze situatie niet behulpzaam. Als dan ook nog het toezicht op naleving van die versoepelde regels nagenoeg ontbreekt, verklaar je landschapselementen in feite vogelvrij.

Tien procent buitengebied

Inmiddels werkt Landschap Overijssel aan de tweede inventarisatieronde. Die is nu halverwege. De eerste resultaten daarvan laten een vergelijkbaar beeld zien als de eerste. Wat wel opvalt is dat de oppervlakte van landschapselementen groter is in regio's waar contracten met de provincie zijn gesloten voor Groen Blauwe Diensten. Met dit financieringsstelsel zijn duizenden landschapselementen hersteld en is het beheer van zo'n 20 procent van wat er nu is voor 30 jaar geregeld. Zo heeft ook het onderhoud door tal van vrijwilligersgroepen ervoor gezorgd dat de achteruitgang niet groter is geworden.

Maar een status quo is niet wat Landschap Overijssel voor ogen staat. De organisatie wil dat er weer een samenhangend netwerk van goed onderhouden landschapselementen in de provincie komt, zodat er voor planten en dieren van het buitengebied weer voldoende leefruimte tot stand komt. Daarvoor is circa tien procent van het buitengebied nodig. Het zal voor

grote delen van Overijssel nog een hele toer worden om daar te komen. De nieuwe landbouwvisie van minister Carola Schouten, die inzet op een transitie naar een natuurvriendelijke landbouw, is een positief signaal. Ze heeft daarnaast aangegeven dat ze het verlies aan landschapselementen een halt wil toeroepen. De vernieuwing van Gemeenschappelijke Landbouwbeleid van de Europese Unie is dé gelegenheid om subsidies aan boeren meer te richten op herstel van het landschap. Nieuwe functies, zoals de winning van biomassa, bieden wellicht ook soelaas. De aanzetten zijn er, het is nu wachten op concrete stappen.

Martin gaat intussen onvermoeibaar door om Twentenaren te helpen met het beschermen en beheren van hun landschapselementen. "De betrokkenheid van de bewoners van het buitengebied is en blijft cruciaal. Veel mensen beseffen wat er op het spel staat. Ik hoop dat we het beheer zo kunnen regelen dat we er allemaal gelukkig van worden."

Houtwallen en steilranden

HOUTWAL PERCEELSCHIEDING FOTO: RUIJ D PLOEG

HAKHOUT FOTO: MARK ZEKHUIS

STEILRAND GOOR FOTO: EDWIN VAN DER KAAP

Houtwallen zijn in het verleden gemaakt als erf-/perceelscheiding. Ze bestonden meestal uit een aarden wal waarop bomen en doornige struiken staan. De functie was tweeledig: houtproductie en het weren van vee en wild. Die functies had ook de beplanting langs essen. Boeren plantten bomen en struiken op steile randen langs de essen. Die randen ontstonden door de voortdurende ophoging van essen met plaggenmest (mest die was vermengd met heide- of grasplaggen, zand of bosstrooisel).

Door de regelmatige houtoogst zijn houtwallen en steilranden erg gevarieerd: open en dicht, warm en koud. De zonkant is geschikt voor insecten, amfibieën en reptielen, de schaduwkant voor varens en mossen. Op de bodem groeit een keur aan planten, waaronder kamperfoelie, maagdenpalm, bosandoorn

en dauwnetel. Vogels vinden volop nestgelegenheid en voedsel. Kleine zoogdieren, van muizen tot reeën, gebruiken de wallen en de randen vaak als verkeersweg.

Het is van belang dat de wallen en randen zijn uitgerasterd. Dat beschermt ze tegen vee en machines. Het beheer moet zo ingericht zijn dat één keer per tien tot vijftientig jaar alle bomen zijn gezaagd. Dat kan door elk jaar een stuk af te zagen of door eens per vijf of zeven jaar een groot stuk af te zagen. Zo is er altijd geschikt leefgebied aanwezig waar soorten naartoe kunnen. Tegelijkertijd is er in een deel van de wal of rand volop licht op de bodem, waardoor zonminnende planten en insecten kunnen floreren.

HOUTWAL MET ONDERGROEI VAN GROTE MUUR FOTO: MICHEL POOLMAN